Naše řeč

ROČNÍK XVI.
ČÍSLO 3.

Jaroslav Dvořáček: Nejčastější galicismy v novočeské skladbě.

Úsilí našich gramatiků puristů přestávalo dosavad hlavně na obraně jazyka českého proti rušivým vlivům němčiny, proti germanismům. Dojista právem; neboť vlivem němčiny hřešívalo se a hřešívá proti duchu češtiny nejvíce. Ale vedle němčiny též jiné jazyky porušují ducha české frazeologie a skladby. Tak lze v posledních třicíti, čtyřicíti letech viděti čím dál tím patrnější vliv jazyka francouzského. A přibývá ho obzvláště za naší politické samostatnosti. Děje se to stálým sbližováním politickým i vlivy kulturními, nejvíce pak záplavou překladů, pořizovaných začasté chvatně, a to i lidmi, kteří neznají náležitě ani originálu, ani jazyka mateřského. Této věci se dotkl, třebas jen letmo, prof. Zubatý v instalační rektorské řeči dne 3. prosince 1919. Praví tam doslova: »Jako se k nám již v době starší vtrušovaly latinismy, potkáváme se dnes s rusismy, gallismy.«

Ale dosud, pokud vím, nebylo o galicismech u nás nikde pojednáno obšírněji. (Občasné a ojedinělé výtky tohoto druhu lze nalézti ovšem v posudcích NŘ.)*) Tradiční naše láska k jazyku i národu francouzskému způsobuje, že jsme si dosud galicismů dosti nevšímali nebo posuzovali je shovívavě; ba lze říci, že si v nich někteří mladší spisovatelé zrovna libují.

*

Úvodem několik theoretických slov o galicismech. Galicismus**) vůbec je způsob mluvy vlastní Francouzům, zvláště

*) Soustavný výklad o galicismech při slovese *dáti* napsal Jindřich Vodák v NŘ. 2, 1918, 33.

**) Viděli jsme, že prof. Zubatý v instalační přednášce rektorské (otiš-

pak nesprávné napodobení francouzských rčení, obratů a skladby v jiných jazycích. Galicismy v češtině vznikají tedy chybným, obyčejně mechanickým přenášením osobitých rčení a syntaktických zvláštností francouzštiny do našeho jazyka.

Theoretický výklad je zde týž jako u jiných -ismů, latinismů, germanismů atd. Řeč jest podmíněna myšlením. Ve smyslu jazykovém značí myšlení způsob, jímž se myšlenka v duši osoby mluvící (nebo píšící) formuluje ve výraz slovní. Jazykové myšlení záleží v jistých formách, ustálených dlouhým zvykem, v jakýchsi schematech, která se vynořují v naší mysli a podle nichž seskupujeme své představy. Francouzi nazývají tento duševní základ výroku slovním obrazem (image verbale), srov. Vendryes, Le langage, str. 341 a n. a NŘ. X, 61. Tato výrazová schemata, stále připravená v naší mysli a vyplňovaná — podle potřeby — hned těmi, hned jinými slovy, jak toho vyžaduje slovní výraz, který má vzniknouti, bývají v rozličných jazycích buď shodná, nebo různá; shodných jest v příbuzných jazycích většina. Tak lze na př. výrazového schematu »město jest veliké« užíti skoro ve všech jazycích indoevropských. Máme-li však na př. soud, větu typu »vypadáte špatně« vyjádřiti francouzsky, musíme užíti schematu jiného, od češtiny odlišného: vous avez (une) mauvaise mine, doslovně: máte špatné vzezření. Neobratný, nedbalý nebo pohodlný překladatel z francouzštiny, klada mechanicky slovo za slovo, vytvoří podle francouzského psychologického schematu chybnou větu »máte špatné vzezření«. V ní se jeví osobitý způsob myšlení francouzského, věta »máte špatné vzezření« je v češtině galicismus; česky se tu mluví (píše), ale myslí francouzsky. Jinými slovy: galicismus je kříženec, jehož tělo (mechanická náplň větná) je české, duch francouzský.

Takové mechanické »otisky« (francouzsky calques) vznikají tedy matením dvou slovních obrazů, z nichž každý je vzat z jiného jazyka. V příkladě citovaném (»máte špatné vzezření«) je galicismus frazeologický; vedle tohoto způsobu máme v češtině galicismy jiné, častější; míním galicismy syntaktické.

Chce-li Francouz ve větě »tebe hledám« zdůrazniti před-

---

těné v NŘ. IV, 1—9) užil výrazu »gallismus«. Myslím, že zcela správně, podle obdoby german-ismus, bohem-ismus. Ale z důvodů tradičních ponechávám ustálený, starší název galicismus.

mět slovesného děje, užije opisu c'est toi que je cherche, doslova: to (jest) jsi ty, kterého hledám. Je to schema v češtině do nedávna neznámé, v našem případě zhola zbytečné. Povrchní a nemyslící překladatel, má-li franc. větu c'est toi que je cherche přeložiti do češtiny, vyplní franc. schema slovy českými a napíše větu »to jsi ty, kterého hledám«, větu ne-li proti duchu češtiny, jistě aspoň zbytečně rozvláčnou, nemotornou, protože zájmeno *tebe* dostatečně označuje důraz na předmětu děje slovesného. Tak vzniká galicismus, který rušivě zasahuje do způsobu ustáleného v české skladbě a mění jej bez potřeby; je to galicismus *syntaktický*.

V následujících odstavcích pojednám, jak naznačeno již v nadpise, jenom o nejčastějších galicismech syntaktických; na konec připojím několik poznámek týkajících se větné stavby a s ní souvisící interpunkce.

Gramatická shoda v čísle.

a) *Mezi podmětem a přísudkem.* Schema: Le toit et le grenier ont été evanhis par l'incendie. Ohněm byl*a* zachvácena střecha i půda, nespr.: byl*y* zachváceny . . .

Mezi podmětem, který je vyjádřen výrazem složeným, bývá v češtině shoda někdy gramatická, někdy podle smyslu (logická). Mimo jiné zřetele rozhoduje o tom také slovosled, t. j. je-li sloveso určité před výrazem složeným, či je-li za ním (Gebauer-Ertl 2, 1926, 119 pozn.). Z dokladů zde následujících bude tuším viděti, že ve franc. bývá shoda podle smyslu častější nežli v češtině a že se vlivem francouzštiny tento způsob šíří *nad míru u nás obvyklou a ustálenou.*

Mohly by být zeměpis a geologie literární (Fay, Panorama 7) m. mohl. Kdy *budou* se nám jeviti blahobyt a dokonalost . . . podmínkou úplného rozvoje? (Barrès, Nepřítel 111) m. bude. Pražskou pohádkou byly paláce, a pohádkovým (?) *byly* na nich opuštěnost, *za*smušilost a slepota oken m. pohádková byl*a* (Weiner, Třásničky 20). *Jsou* to vlastně jen prvé a třetí dějství, v nichž autor dramatisuje celkem skrovný příběh . . . m. *Je* to . . . (a ještě lépe, vynecháme-li i druhý galicismus, totiž zbytečný opis příslovečného určení: Autor dramatisuje celkem . . . příběh jen v dějství prvém a třetím. Nár. pol. 7. XI. 25). Proto se *měly* rozrušovat administrativní a vojenská moc m. měl*a* (Lid. nov. 17. IX. 29). Když žezlo bylo rozloženo na tři části, *nalezeny*

byly uvnitř datum i jméno autorovo m. nalezeno bylo (České slovo 19. IX. 29).

Tento leckdy nezvyklý způsob shody rozmáhá se v posledních letech zvláště v jazyku žurnalistickém.

b) *Mezi substantivem a jeho shodným přívlastkem*. Schema: *Les partis* républicain et démocratique. *Strana* republikánská a demokratická, řidčeji *strany* rep. a dem.

Dva přívlastky shodné (nebo několik jich), určující jméno podstatné, způsobují, že ve franc. bývá určené substantivum obyčejně v plurále; tak na př. les langues française et anglaise, česky: jazyk francouzský a anglický. Tento způsob se šíří vlivem francouzštiny zvláště v době nejnovější. Známe ovšem příklady tohoto typu též z jazyka staršího (srov. Gebauer, Histor. mluvn. IV, 113),*) ale výklad není tam podán. Jsou to jistě latinismy, jak bych mohl obšírně doložiti, kdybych se nebál zaběhnouti daleko od vlastního thematu.**) V jazyce moderním jsou to však často galicismy, bez vlivu latiny. Na př.: Aby přiváděly mořskou vodu do *jezer* Avernského a Lucrinského m. do jezera (An. France, Perleť. pouzdro 20) [z originálu: pour verser les eaux de la mer dans les lacs Averne et Lucrin]. Mouquetova edice neznámých veršů Baudelairových je podnik, který se staví důstojně po bok *kritickým vydáním* Crépetově a van Beverově m. kritickému vydání Crépetovu . . . L. N. 21. IX. 29. (Plur. bylo by možno užíti ve spojení jiném, na př.: oběma kritickým vydáním, Crépetovu a van Beverovu.) Nové údobí mluvnického badání . . . zařadilo jej (rukopisný podvrh) do stol. XIX. a ke *jménům* Hankovu a Lindovu (Pražák, Rukověť III, 39, 40). Dohoda mezi *vládami* československou a španělskou... (v únoru 1929 ve všech č. denících). Ministr Spina studoval na *universitách* vídeňské a pražské (Nár. osvob. 3. X. 1928). Pergameny, které podepíší *presidentové* (!) naší republiky a Francie (»Ráno« 28. IX. 25). Nesčetné telegramy *vlád* čínské i japonské (Lid. nov. 13. X. 31). Vzrušující drama *osudů* Michelangelova, Rembrandtova a Beethovenova (České slovo 12. XI. 31).

---

*) O tom srov. též Gebauer-Trávníček, Příruční mluvnice jaz. českého 1930, 290, kde se uvádí věta »arcibiskupové, pražský a olomoucký se sešli« jako typ správný. Jazyk tu často mívá shodu podle smyslu z příčin významových, a třeba tedy rozlišovati případy možné a účelné od zbytečných a nesprávných. R.

**) Arati*ones* Campana et Leontina (Cicero); inter duc*es* Romanum Poenumque (Livius) a j.

Ze spousty svých výpisků tohoto typu cituji schválně hodně příkladů, aby čtenář, vida jen dvě nebo tři věty se shodou tohoto druhu, nemyslil, že jsou to snad omyly tisku. Tento galicismus se šíří nesmírně zvláště v posledních šesti sedmi letech, nejvíce v slohu žurnalistickém.

Pozn. Ojediněle se tvar plurálový vtiskuje též adjektivům (přívlastkům), určujícím zároveň dvě substantiva. Tak vznikly tyto »kongruence«, vyložené galicismy: Posílám pozdrav *osvobozeným* Alsasku a Lotrinsku (»Národ« 12. XI. 29), citát přeložený asi z franc. Kraj protékaný *regulovanými* Svratkou a Svitavou (Mor. nov. 26. V. 28).

Adjektiva (ve funkci doplňku) místo příslovcí.

Schema: Elle se tenait debout, *fière et dédaigneuse.* Stála *pyšně* a *pohrdavě,* nespr. pyšná a -á.

Na označení stavu přechodného, duševní nálady atp. užívá francouzština v doplňku jména přídavného, kdežto v duchu češtiny tu často klademe příslovce. Na př.: Ruce vypadaly *nemotorny, stísněny* m. nemotorně, stísněně (Maupassant, Naše srdce 161). Mnohé z toho, mimo co jste kráčeli *lhostejni* a *neúčastni,* hypnotisovalo mou duši (Karásek, Legenda 107). Lidé strkají se *urputní* a *nervosní* m. urputně a nervosně (Weiner, Třásničky 182). Oldřich díval se chvíli *užaslý* na tuto ženu (Šimáček, Bratrstvo 38).

Zjev velmi častý u mladších spisovatelů, v překladech pak šmahem, na každé stránce.*)

Zájmena.

a) *Přivlastňovací zvratná místo osobních v dativě.* Schema: Il mit *ses* gants. Vzal *si* rukavice, nespr. vzal své rukavice. — Stará žena, paní Lafontová, vzala ji do *své* služby; lépe: vzala si ji do služby (Moréas, Neviňátko 19). Vilém opřel *svoji* špičatou hlavu do svých rukou, spr. opřel si hlavu o ruce (Balzac, Dvě povídky 44). Přestrojil se a *svůj* obličej přikryl obličejem z lepenky (!) m. přikryl si tvář škraboškou (Voltaire, Listy Amabed. 66).

V překladech, i lepších, se tento galicismus vyskytuje dosti často. Původní spisovatelé se mu ještě celkem brání.

---

*) NŘ. několikrát (na př. 6, 17; 12, 113) upozornila na vyjadřování opačné, na užití adverbia místo adj. doplňkového. Hranice mezi adj. doplňkovým a adverbiem jsou dosti neurčité (šel pěš, bos — pěšky, bosky) a bude o této věci ještě potřebí podrobnějšího zkoumání. Zatím se doporučuje říditi se zvykem skutečné živé řeči. S.

b) *Ukazovací místo substantiv s genit. nebo s pádem předložkovým.* Schema: Ce jardin est plus grand que *celui* de notre voisin. Tato zahrada je větší nežli *zahrada* našeho souseda. — Tulipáne, tento příběh znám; je to *onen* o domovní prohlídce (A. France, Perleťové pouzdro 243); v originále: La Tulipe, je connais cette histoire; c'est *celle* d'une visite domiciliaire. Jsou na štíru se spravedlností své země a s *onou* v zemích sousedních (Rouquette, Velké 96). Stav asi podobný *onomu* u Němců (F. V. Krejčí, České vzdělání 43). Mateřské město bohatne . . . a zevnějším leskem se chce rovnati *onomu* Španělska, Holandska, Anglie . . . (Lid. nov. 29. I. 28).

Někdy ovšem lze v této chybě viděti germanismus. Tento způsob byl hojně rozšířen před patnácti až dvacíti lety; nyní je na ústupu.

Pády.

Dvojí akusativ místo věty vedlejší nebo jiné vazby. Schema: Je le sais bon et fidèle. Vím, že je dobrý a věrný.

Ve francouzštině se užívá dvojího akusativu (po slovesech sentiendi, declarandi a pod.) skoro v týchž případech jako v latině klasické, t. j. nad míru obvyklou v nové češtině. Akus. doplňkový bývá v č. často zastoupen instrumentálem.

Viděla se doprovázenu až ke kočáru své sestřenky m. viděla, že je doprovázena (Balzac, Dvě povídky 32). Pokud hledíme na ni (na filosofii) jako na nauku, shledáme ji ovládánu tendencí m. uvidíme, že je ovládána (J. L. Fischer, Saint-Simon 8 a jinde). Blahý, vznešený stav; vím se gentlemanem (Weiner, Netečný divák 32).

Je možné, že tu druhdy působívá analogické schema německé. Tato vazba je — bohudík — dosti vzácná; někdy se zdá, že si v ní spisovatelé libují z afektace.

Genitiv předmětný místo pádu předložkového. Schema: Le bienfait *dont* le souvenir me charme. Dobrodiní, *na něž* vzpomínka mě těší (nespr. *jehož* vzpomínka).

V tomto případě by zájmeno vztažné v genitivu mohlo v češtině značiti jenom genitiv podmětový. Otrockým napodobením francouzského originálu vyskytuje se však někdy přece, nejčastěji u překladatelů nedbalých nebo zřejmě neschopných.

Kouzlo tohoto výjevu, *jehož* vzpomínka jej byla jakýmsi způsobem zfanatisovala m. na nějž (Balzac, Dvě povídky 28). (Lanýže), jimiž až dosud jsem opovrhoval, ale *kterých* ná-

hle mně přišla na mysl rozpomínka jasná (Arène, Z nových 12).

Dativ předmětu místo genitivu. Schema: Obéir à q., obéissant à qch. etc. Poslouchati někoho, poslušen něčeho a pod. (nespr. někomu, něčemu).

Pod pláštíkem poslušnosti *vyššímu a neviditelnému principu* (Retté, Úvahy 28). A také jen potud, pokud je respektoval, činil je poslušnými *vlastním cílům* (J. L. Fischer, Saint-S. 46). Záviděje (m. závidě) těm, kteří žijí poslušni jediné *svým individuelným vášním,* zatoužil (Karásek, Legenda 103). Poslušno *nezdolnému pudu,* jeho tělo se zachvělo (Vachek, Moc 621).

Mohlo by se namítnouti, že aspoň v příkladech z prózy původní je vliv němčiny nebo latiny. Ale autoři citovaní (Fischer a zvláště Karásek) jsou nepochybně i jinde pod stálým vlivem jazyka francouzského. Je pravda, že se i v stč. vyskytuje ojediněle vazba poslušen něčemu; to je však zajisté latinismus.

Pád prostý místo předložkového. Schema: Je lui dois *ma santé.* Děkuji mu, jsem mu vděčen *za své zdraví.*

Nejčastěji jde tu o akusativ, a to ve rčeních vděčen býti za, děkovati za (působením fr. devoir qch. à q.) atp.

Oba dva věděli, že nejkrásnější podobizny děkují svůj původ jen takovým plamenným pocitům m. za svůj původ; a ještě lépe (změnou slovesa): vznikají atp. (Balzac, Dvě pov. 29). Existence přirozených zákonů vděčila své stanovení rozumu, resp. rozumové úvaze (J. L. Fischer, Saint-Simon 13, 17 a j.).

Pád předložkový místo věty jednočlenné (ve zvolání) nebo místo věty vedlejší. Schema: Laminger cria à la révolte (Denis). L. křičel: »Vzpoura!« nebo L. křičel, že je to vzpoura. — Srotivše se křičeli *o* rouhání a bezbožnosti (France, Perleť. pouzdro 21). [Z orig.: Assemblés en tumulte, criant *au* sacrilège et à l'impiété (France, Etui de nacre 17).] Jsou mrzouti, kteří tomu nemohou přijíti na chut, hučí *na* dryáčnictví, *na* zneušlechťování..., *na* americký humbug (Lid. nov. 9. V. 26, Weiner). Co výskotu *do* hlubokého myslitele a velikého umělce m. jaký je to hluboký myslitel, že je to atd. (Arn. Procházka, Rozhovory 46 v pozn.).

Typický galicismus; přirozený Čech, neumí-li francouzsky, druhdy takové větě ani neporozumí. Rčení dosti vzácné.

(Pokračování.)

»Jsem z toho jelen«. (NŘ. XV, 1931, 180 n.)

(Dokončení.)

Zatím však jiné doklady od našich čtenářů ukázaly, že ani časové hranice prof. Flajšhansem udávané nepostačují. Pan inž. V. Sedláček z Brna píše: „Rčení to (ve smyslu bezradného duševního bloudění) jsem slýchával od svého otce a jeho vrstevníků dávno před válkou v Jaroměři 1890 a ve stejné době se ho užívalo také v Brně. Někdy nahradil otec slovo *jelen* (také *vrták)* slovy *celej blázen* anebo *celej tumpachovej,* vyjadřujícími spolu i duševní únavu a ztrnulost. Jindy výraz »zůstal tumpachovej« vyjadřoval silné překvapení."

Před rok 1902 klade rčení »jsem z toho jelen« také p. inž. Vincenc Fischer z Letek-Libčic, a to už do let 1885—92. „Nemohu to sice najisto dokázati, ale dobře se pamatuji, a se mnou jistě i mnozí z mých kolegů, že jsme z toho byli »jeleni« už tenkrát, když nás na karlínské reálce proháněl »Štěnička« († prof. Jos. Pšenička), z matiky a z fysiky, nebo »Láďa« (prof. L. Dolanský) ze staré češtiny a »Drak« († prof. Fr. Šubrt) z franštiny (tenkrát ovšem ještě z frančiny nebo z francouzštiny). To bylo v letech 1885—92. Odvození z ‚jelen' maďarských vojáků se mi zdá hodně za vlasy přitažené, nehledíc ani k tomu, že to rčení je jistě mnohem starší. Dovoluji si upozorniti na tuhle možnost: V Pardubicích byly odedávna (a jsou snad až dosud) pořádány každoročně velké štvanice na jeleny, k nimž se sjíždělo vysoké a nejvyšší panstvo staré monarchie. Štvanice trvala často několik hodin a rozprostírala se po celém širém okolí Pardubic. Byla ovšem velice populární a diváci se k ní sjížděli z daleka široka. Je velmi pravděpodobné, že rčení »jsem z toho jelen « a pod. má zde svůj původ; snad by se to dalo dost snadno zjistit."

Mínění, že by rčení »jsem z toho jelen« bylo vzniklo teprve za války, vyvrací též p. šéfredaktor Lid. novin Ed. Bass: „K úvahám o rčení »z toho jsem jelen« připomínám především, že bylo v Praze oblíbeno už dávno před válkou. Pamatuji se na slovní hříčky, které se s tímto rčením v žertovném hovoru prováděly, i jak ho humorní kreslíři, na př. V. H. Brunner, užívali ke vtipným obrázkům, improvisovaným v dopisech nebo při kavárenských šplechtech. Také Lada to nakreslil, ale to už po válce, v Lidových novinách. Předválečná existence tedy poráží dohady, že to rčení vzniklo za války

ze styku s Maďary, ač není nemožné, že v regimentech, které takový styk měly, ožilo toto úsloví v novém smyslu."

Také v dopise, který dostaly Lid. noviny od jednoho ze svých čtenářů (LN. 4. XII. 31), se výraz »jsem z toho jelen« pokládá za starý. „V Lidových novinách odpol. ze dne 30. listopadu 1931 č. 600 v rubrice »Ze světa« píšete o rčení »už jsem z toho jelen«, že vzniklo za války. To jest mylné. Rčení toho se užívalo v Čechách již dávno před válkou. Řeklo se to o člověku, který byl duševně rozrušen nějakou příhodou. Řeklo se »ten člověk je z toho jelen«, nebo pamatuji si, když jsme někdo řešili školní početní úkoly a nešlo nám to, řekli jsme: »Já jsem z toho už jelen«. Vulgárně řečeno — blbý. Není to nové slovo — vždyť jsem školy opustil před 30 lety. V svém životě jsem to slyšel mnohokráte. Slovo *jelimánek* jsem vztahoval vždy na člověka obmezenějšího. Aspoň takové slovo dávali takovému člověku. Snad je to zdrobnělina jména *jelen*. Nic nechci tvrditi — toho jsem dalek — nejsem k tomu povolán. Ale rčení o jelenovi žije už dlouhá léta. Také se říkalo o člověku, který prudce povstal: »Vyskočil jak jelen«."

Doklad o tom, že i ve vědomí lidí prostých souvisí rčení »jsem z toho jelen« s obrazem jelena štvaného, podává zpráva p. prof. V. Kvasničky z Mladé Boleslavě. V ní se reprodukuje rozhovor dvou dělníků, M. a D., a otázky pana K.

M.: Jen si to místo vezmi, když je taková nouze o práci. Sto jiných by to vzalo hned. Když jsem já byl v Liberci, byl jsem dlouho bez práce, a to jsem se nasháněl, než jsem něco našel. I na kolik hodin cesty jsem chodil, už jsem z toho byl jelen.

V. Kvasnička: Co to má znamenat, to vaše »už jsem z toho byl jelen«?

M.: Byl jsem z toho celý uštvaný (uhoněný, ulítaný, vyjevený, ulekaný, zmatený, poděšený, že nic neseženu).

K. tendenčně: To jste byl ulítaný jako zajíc, když jsou na ně hony; zajíc, to je janek, tak jste byl janek.

M.: Ale co vás napadá, to jste na omylu, janek, to je kůň; ten někdy je jako pitomej, jako blbej, jako blázen. Když ho napadne, třeba si lehne a ne a ne táhnout; musí ho i zdvíhat. (Rozlišuje přesně *jelen — janek.)*

K.: Za války se říkalo: ‚Ale byl tu takovej jelen'. ‚Copak jsem jelen?'

M.: Ano, to asi přišel do cimry takovej poděšenec, vyjevenec, takový nováček, který šel na frontu po prvé; můj ty

Kriste něméckej, to nebyla maličkost, šlo každému o život jako tomu štvanému jelenu.

K.: Ale Maďarům se říkalo jeleni.

M.: Protože byli asi také poplašení. V ustrašenosti provede voják ledacos splašeného.

K.: Slyšel jste říkat »už jsem z toho jelen« na frontě italské nebo na ruské frontě?

M.: Ne, na frontě jsem to neslyšel nikdy. To se říkalo v Starých Benátkách, když jsem tam chodil z Dražic do továrny na karborundum.

K.: To jste říkali v Dražicích?

M.: Ne, v továrně; tam se sešli lidé z celého světa (totiž českého světa, pracovalo tam asi 600 českých dělníků).

K.: Říkalo se to tam už dávno?

M.: Aspoň před 30 lety; mně je 53 let.

Prof. V. Kvasnička pokračuje:

„Pan M. důsledně obhajoval český původ tohoto rčení; o Maďarech nechtěl ani slyšet. Ledaže udělal vtip: Maďaři nevolají jelen, volají eljen. Pan M. vychodil obecnou školu v Nových Benátkách u Mladé Boleslavě, má bohaté, většinou trpké životní zkušenosti. Jeho přirozená inteligence je značná. Podle p. M. usuzuji: Patrně přišli do továrny na karborundum i lidé z krajin, v kterých se konaly štvanice na jeleny a v nichž rčení to vzniklo a bylo rozšířeno. Z těch krajin je roznesli lidé dál, jako v tomto případě do Starých Benátek, do Dražic, a odtamtud do Mladé Boleslavě. Za světové války se asi to rčení opět rozšířilo lidmi z těch krajin a hojně se ho užívalo, neboť tehdy bylo přehojně jelenů (štvaných a změtenců, ustrašených a vyděšenců) jak na frontě, tak i daleko za frontou. — I náš uhlíř (rozvažeč uhlí) pan Pokorný, bývalý frontový vojín, říká ‚byl jsem z toho jelen'. Zná to úsloví už asi 25 let a trvá na tom, že je domácího původu."

Na zřejmou významovou souvislost tohoto úsloví s představou jelena, opravdového živočicha, ukazuje i zpráva pana měst. tajemníka Jana Pažouta z Hradce Králové. „Toto rčení jsem slýchal už před válkou. Že lid při něm myslí, aspoň u nás, skutečně na zvíře jelena, je vidět z toho, že nyní užívá rčení »jsem z toho srnec«."

Také univ. prof. V. Mathesius mi potvrdil, že zná toto rčení už od r. 1902. Prostřednictvím prof. Hodury se mi dostalo zprávy od prof. J. Slavíka, že r. 1912 je slyšel v Šlapanicích jako výraz lidový, a od p. ředitele Róna, že žije jako

úsloví v Podkrkonoší. Také prof. J. M. Kořínek je zná z kraje podkrkonošského.

Myslím tedy, že po všech těch zprávách nelze hledat původ tohoto českého úsloví v maďarském slově ‚jelen', ani ne v té podobě, na jakou myslí prof. Flajšhans. Zdá se, že rčení »jsem z toho jelen« je mnohem starší, než jsme původně mysleli, a že žilo už před r. 1900; čtveré svědectví na to ukazuje zcela nepochybně. Snad bylo tenkrát řidší než dnes a ve dvou obdobích mu k rozšíření pomáhala žertovná zvuková shoda s maďarským slovem ‚jelen': v době oněch kontrol a za světové války. Z toho si také snadno vysvětlíme, proč je u nás tak rozšířeno mínění, že ve rčení o jelenu vězí slovo maďarské. V tom můžeme úplně souhlasit s výkladem E. Bassa. V témž smyslu píše i prof. V. Kvasnička:

„Nesešel se za světové války český ‚jelen' s maďarským ‚jelenem'? Čech, který neznal český původ rčení o jelenu, vztahoval je asi na maďarské slovo ‚jelen', zvláště když tento výraz často slyšel. Tou záměnou asi vzniklo mylné vysvětlení, že rčení to je z maďarského ‚jelen' a že souvisí s Maďary." — Tak se vysvětlí i obdoba »jsem z toho Maďar«, o níž píše prof. Frček.

Můžeme se tedy pokusit vysvětliti rčení »jsem z toho jelen« z materiálu domácího. Dosud byly naznačeny dva způsoby takového vysvětlení: výklad prof. A. Procházky (NŘ. XV, 1931, 181), že rčení o jelenu je příbuzné s úslovím »jsem z toho janek«, a výklad řed. Róna, že je obrazem jelena lovci uštvaného. Tímto způsobem vykládají vznik rčení »jsem z toho jelen« také ing. V. Fischer a prof. V. Kvasnička a možnost takového výkladu připouští i prof. J. F. Hruška, ač jinak věří v německý původ našeho rčení. Ze zápisků prof. J. Zubatého mám ještě jeden výklad, už z r. 1924 (vyšel v Nár. politice 22. V. 1924 se značkou Bčn.), a v něm se ukazuje především k plachosti jelena. „Z plachosti se pak vytváří poplašenost, a odtud vzniklo patrně naše novodobé úsloví »já jsem z toho jelen«, které značí, přeloženo do normální mluvy, ‚jsem z toho všecek vyplašen, všecek zmaten'." E. Bass soudí, že nejspíše má pravdu prof. Procházka, a bystře naznačuje ještě širší cestu k nejpřirozenějšímu výkladu:

„Pokud mě můj cit pro lidovou mluvu a vznik jejích podivností nemýlí, považuji za nejsprávnější dohad p. prof. Procházky: jako hloupý Honza — jako Janek — jako janek — jako jelen. To je úplně v duchu lidového humoru: nejdříve

hříčka se slovem *Jan* a s přezdívkou zajíce a potom groteskní stupňování představy dvou zvířat, malého a velkého, s příznačným zjevem aliterace obou jmen. Pro zahrávání si s představami zvířat vzpomeňte na humorné závody v obměnách oněch starostlivých otázek, jimiž se za válečného nedostatku oslovovaly pražské hospodyně, když v kuchyních činžáků začaly chovat zvířectvo na žír. Začalo se to nevinnou otázkou: ‚jak vám žere králík?' a pražský vtip už to kroutil: ‚jak vám dupe králík, jak vám ďobe kanár' až ke grotesknímu ‚jak vám cucaj' rybičky'.

K oblibě jelena v tomto úsloví přispělo jistě i to, že se toho slova užívalo i v jiných příměrech, na př. rychlý jako jelen. To je pak šablona, vězící v lidském podvědomí hotová a připravená, aby vyběhla na jazyk bez přemýšlení, co vlastně znamená. Užije-li někdo podstatné její části v jiném vztahu, přejímá se tento nový vztah v lidové mluvě velmi lehce. Nikdy se však v lidu neujímá nějaký umělý překlad, není-li k jeho rozšíření zvláštní důvod. Není takového důvodu pro překlad z nepopulárního, neznámého Hirsch, Hirschauer, a shoda zde jest asi jen náhodná. Proti domněnce, že by se jelen dostal do tohoto příměru ze skutečného srovnání s postojem překvapeného paroháče, mluví to, že známe to rčení z velkoměsta a z vojska, a nikoli z vesnice; kdyby tato domněnka byla pravdivá, musil by ten příměr být už dávno znám především jako typický kus mluvy myslivecké, a ta je dobře prozkoumána a v literatuře reprodukována."

Poslední část Bassova výkladu asi sotva budeme moci přijmout, když nyní ze zpráv našich čtenářů víme, že rčení »jsem z toho jelen« žilo a žije i v lidové řeči venkovské, a to na východě i na západě české oblasti jazykové. Zato však je poučné jeho upozornění, že takovéto výrazy metaforické vznikají leckdy bez jakékoli příčiny věcné prostě jenom tím, že se schema, v mysli už hotové, vyplní místo slova dotud běžného slovem novým. Takové hotové kadluby byly na př. ‚jsem z toho janek, jsem z toho blázen, to je jelimánek' (na toto slovo ukazuje i jeden z citovaných dopisů), a s nimi se asociací dobře mohly spojovat výrazy ‚vyskočil jako jelen, vyrazil jako jelen' a pod. Ani snad nemusíme zvlášť hledat, proč se právě jelen dostal do tohoto rčení. Jména zvířat se v takovém nebo podobném smyslu kladou velmi často a zpravidla nás ani nenapadá ptát se, proč. Říká se »ty seš kůň, ty seš slon«, anebo v jiných spojeních »ty slone! ty krávo!« atd., a přece ani kůň, ani slon, ani kráva nevynikají

vlastností, která se těmi přirovnáními označuje. Snad se jména oněch zvířat dostala do těchto slovních obratů jenom proto, že označují zvířata velká, snad proto, že nějak vyhovovala svým zvukem, kdož to ví. A tak asi ani u toho jelena nelze najít — a také snad ani není třeba hledat — nějakou zvláštní příčinu, proč se dostal do úsloví, které v některých svých odstínech významových ani není ve shodě s jeho obecnými vlastnostmi. Proto také nezáleží na tom, je-li to úsloví známo především v mluvě myslivecké anebo v kraji, v kterém se konaly štvanice.

Zbývá ještě pověděti několik slov o smyslu toho rčení. Z citovaných zpráv lze soudit, že se jím označuje člověk jednak uštvaný, zmatený, nevědoucí kudy kam, jednak člověk hloupý, duševně omezený. Můžeme k tomu uvést i hrstku dokladů z novin a knih:

Samá oběť ďábelského Hradu, lžihumanistické pakáže, muže ve stínu, realistické mafie. Také se už stává, že lidé, kteří nemohou proniknouti ve světě vědeckém pro nesoustavnost nebo nějakou povahovou ránu, herci, jejichž genius přesahuje jejich úspěchy, a všelijací národní spisovatelé obskurních jmen se pokládají za oběti a mučedníky. Sentimentální obecenstvo na to jde. Ono to je dramatičtější, když se křičí »zrada!« Stala se z toho dočasná psychosa, Čehona je z toho jelen, takže slepě bije kolem sebe. J. B. Kozák v Nár osvobození VIII, č. 299, 1. XI. 1931. Význam je tu patrně ‚je z toho zmaten, potřeštěn'. — (Dvě ženy poslouchají nějaké záhadné zvuky; nevědí, co to je a odkud to zní.) „Mělo by se to vyšetřit, paní Trosková. Nemyslejí?" „Ba že mělo! Božínku, jaké se teď dějí věci — to by člověk nevěřil. Jako tenkrát z Političky s tím Harmanem a tím druhým lidojedem z Německa. To člověku zajde chuť kupovat pod rukou maso." „Boží pravda, paní Trosková. Ale slyšíte, zase? Jako by tělem nůž projel." „Já už, paní Machnatá, ani neposlouchám, jsem z toho celá jelen." Z lidských dokumentů Ladislava Vaška, Zvon XXX, 1930, 680. Význam je asi ‚jsem tím zmatena, znepokojena'. — (Zak) dodával: „Víte, že už jsou Rusové u Ostravy? Můj švagr je sluhou na místodržitelství, tam už to dostali a jsou z toho celí jeleni." Ivan Olbracht, Devět veselých povídek z Rakouska i republiky 1927, str. 148. Význam: jsou tím zmateni, nevědí kudy kam. — Výslech, panečku, to není jen tak něco jednoduchého, a hlavní věcí je, sestavit to pěkně do berichtu, aby tam nahoře na to čuměli

jako jeleni (praví četnický strážmistr). Jaroslav Hašek, Osudy dobrého vojáka Švejka II, 68. Význam je asi: byli překvapeni, divili se. Tento poslední doklad je už ovšem velmi vzdálen od představy jelena lovci uštvaného. — To koukáš, ty, pisálku, co? Co jen ta Verbická musela prožít! A jak bys o tom mohl psát ty? Četl by někdo tvé vyprávění o tom, že ve smíchovském přístavě vyznával hoch své city větou: „Andulo, stačí to, že tě mám rád!" a že byl odmítnut odpovědí: „Lojzo, koho honíš? Co pak jsem jelen?" Zajímalo by někoho popisování aktů lásky v hotelu, kde se platí za hodinu,... Karel Vaněk, Charašó, pán, da?! 1924, 127. Tento doklad mi poslal docent Masarykovy university v Brně V. Machek a poznamenal k němu: „Z tohoto citátu je vidět, že ‚honit' tu značí ‚balamutit, obelhávat', a že tedy předmět té činnosti ‚jelen' (s významem ‚obalamucený, popletený, zmatený' atd.) je původní výtvor vulgární metafory obsažené v slovese ‚honit'." Nemusíme arci vznik rčení »jsem z toho jelen« připínati jenom k tomuto vulgárnímu významu slovesa ‚honit', ale důležitá pro náš výklad je tu hlavně zkušenost, že cesty, jimiž lidová mluva došla k tomu rčení, mohly být různé a při tom se mohly křižovat a stýkat.

Význam ‚blbý' není v žádném z těch citovaných dokladů úplně zřejmý, ale přes to nelze pochybovat, že je možný. Cesta od významu ‚zmatený, nevědoucí kudy kam' a pod. k významu ‚hloupý, blbý' je přece tak přirozená, že netřeba ji zvlášť vykládat (na př. tím, že jelen v říji je opravdu tak otupen, jako by byl zbaven smyslu). A že ten druhý, silnější význam je opravdu také s úslovím »jsem z toho jelen« spojován, dosvědčují sami naši čtenáři. Je ostatně už v samé povaze takovýchto výrazů povahy citové, emfatické, že mají význam hodně široký a neurčitý.

Úhrn toho všeho je, že rčení »jsem z toho jelen« svým stářím sahá nejméně do druhé generace do minulosti a že je od původu české. Shoduje se úplně se způsobem, jakým se užívá jiných rčení podobných, a není tedy třeba hledati pro ně vzor v němčině nebo v maďarštině. Označovat může i člověka uštvaného, zmateného, i člověka hloupého, omezeného.

Ještě bychom mohli upozornit na jednu velmi zajímavou okolnost, která se nám objevila ve zprávách našich čtenářů, a to na podivný nesouhlas v názoru, jak toto rčení působí, zda dojmem výrazu domácího, českého, či výrazu cizího, německého. Jedni prohlašují, že cizota z něho čpí na hony,

druzí tvrdí, že je to výraz dokonale český. Ani se tomu nedivíme, ale jistě je to nový a velmi názorný příklad, jak subjektivní je usuzování o jazyce, nevychází-li z premis naprosto spolehlivých. J. H.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Zemědělství dneška. Podnikatelský duch a soudobé hospodaření. Napsal *Hans Schlange-Schoeningen*. Přeložil a vlastním doslovem opatřil Václav V. Škoda. V Praze 1932. Zemědělské knihkupectví A. Neuberta. Brož. za 45 Kč, váz. za 59 Kč.

Hospodářská krise doléhá v posledních letech také na zemědělství a obráží se v jeho odborné literatuře. Zemědělští teoretikové i praktikové uvažují mnoho o tom, jak vybřednouti z nesnází. Také tato kniha, sepsaná vynikajícím německým praktikem, obsahuje hojné rady pro německé zemědělce. Protože jsou v ní pokyny velmi cenné i pro naše rolnictvo, postaral se Svaz čsl. velkostatkářů o její přeložení do češtiny.

Při čtení této knihy si uvědomujeme, jak složitý útvar je dnešní zemědělský podnik a jak rozmanité obory obsahuje. Cituji o tom úryvek ze str. 42: Moderní majitel statku nebo jeho správce musí býti praktikem na tisícerých polích, musí býti teoreticky vzdělán, musí využívati vědeckých výzkumů, musí býti dobrým psychologem, aby dovedl zacházeti s lidmi, musí býti organisátorem, kritickým pozorovatelem technických vynálezů, odborníkem v otázkách finančních, polovičním zvěrolékařem, úplným obchodníkem, věčným studentem meteorologie.

Spisovatel končí své úvahy radou, aby se zemědělci věnovali hospodaření extensivně intensivnímu, t. j. aby produkovali co možná největší množství výrobků nejlepších kvalit k dosažení největšího obratu při nejvýhodnějších cenách (str. 70).

Český překlad je zajímavý po mnohých stránkách. Nejzajímavější je pozorovati tu *odborné názvosloví zemědělské*, neboť se v posledních desítiletích a zvláště po válce velmi pronikavě změnilo.

Ze starých zemědělských názvů tu nalézáme na př. *hon*, *trať*, *lán*, čteme o *podmítce*, *setbě* a *výsevu*, o *osevním* postupu a *strojených* hnojivech, o *vyorávce*, *plečkování*, *mandelování*, o *poléhání* obilí; o *panácích* (= kopkách), o rozličných zařízeních na sušení píce, jako jsou *boudy*, *jehlance*, *stojany*, *pyramidy*; o hospodářském nářadí, jako je *hák*, *ježek*, *kopčidlo*, *drapák*, *plečka*; dovídáme se, jak se má *podmítati (podmítnouti)* strnisko, *zmandelovati* obilí, *zhromádkovati* chřást, jak *se* obilí *odnoží* a *úhor zatravňuje*; z dobytkářství čteme na př. názvy *březost*, *odstav*, *odstavení*, *roček* (= rok staré dobytče) a j. Ovšem kromě toho jsou tu některé již dávno vžité názvy mezinárodní, jako na př. *inventář*, *deputátník*, *meliorace*, *meliorovati*, *akordní* práce, *kultivátor* (nástroj) a j.

V novém zemědělském názvosloví znamenáme zejména dvě význačné tendence: snahu po abstraktnějším a obecnějším vyjádření a horlivé přejímání mezinárodních názvů. To souvisí jistě s mohutným hospodářským, organisačním a politickým rozmachem našeho zemědělství od konce století. S neobyčejnou horlivostí se přijímají z celého světa nové pojmy i se svými názvy nebo se upravuje domácí slovník podle slovníku mezinárodního.

Tak ze všeobecných hospodářských pojmů čteme v naší knize o *racionalisaci* a *racionelním* hospodářství, *racionalisačním procesu*, o *ekonomickém*, *extensivním* a *intensivním* hospodářství, o *produkční kapacitě*, o *produktivním* hospodářství a *agrárních krisích*, o *arondování* a p., ale také o hospodářské *vázanosti* zemědělství, *ochranářské* politice, *obhospodařování* (!) polí, *polnohopodářském* (!) podkladě, *osivových* střediscích, o hospodářstvích *obilnářských*, *okopaninových*, *pícninářských*, *pastvinářských*, *ječmenářských* a j.

Dnes se mezi statkáři mluví o *propagaci motorisace*, o *traktorech*, *traktorové* práci a *mláticích garniturách* a doporučují se jim stroje jako *obraceč*, *shrabovač*, *stohař*, *známkovač*, *rozmetadlo*, *parní prohlubník*, *samovazač* a j.

Z oboru techniky polní, obilnářské a pícninářské čteme v knize na př. mezinárodní názvy *struktura* půdy, kyselá *reakce* půdy, *kultura* polní, *kultivovati*, *drény*, *drenáže*, *drenážní projekty*, krmná *reserva*, *konservace (konservování)* krmiv; ale také české výrazy *porost* polní, *předplodina* (!), *krycí* plodina, *omlat*, *výmlat*, *výmlatový (výmlatný)* systém, *uskladnění* (!), *vysemeňování* (!), *jetelotravní* směska, *přísev*,

zarovení mrvy, *smykování;* ze sloves na př. *uskladniti (uskladňovati)* (!) obilí, *usmykovati* pole, *vytříditi (vytřiďovati)* klasy.

Jen v oboru chovu dobytka převládá nápadně názvosloví českého původu, na př. *chovatelství* dobytka, *chovatelský (šlechtitelský)* podnik, *chovné středisko, krmná základna, krmná masa, krmná dávka, statkový základ* krmení, forma a *výkon* stáda, *výkonnost* chovu, *výkonný* a *vyšlechtěný* chov, *nevýkonné* období (u stáda), *pastevní výkrm, pastvinný odchov, stájové* krmení, *ustájiti, ustájení* (!), *plemeník, plemenice, páření, připářovati* (= za starší *»připouštěti«), dojnost* krav, *plnotučné* mléko, *vytučnění* dobytka, *vytučněná* zvířata, *zmasilá* zvířata, *jatečně* vyspělý dobytek, *jateční* výtěžek a j.

Ze širšího hospodářského názvosloví technického se vyskytují na př. názvy *personál* (= dříve *»čeládka«),* hospodářský *aparát,* statková *substance, produkce, producent, produkovati, produkční, producentský* (politika), *prémiový* systém, *prémiovaná* mzda, *kvalita, kvalitní* a *nekvalitní* (zboží, dobytek, produkt, mrva a j.), *optimální* výnos, *technisace, organisace, organisační, přeorganisování, zorganisovati,* odbytová *centra, kolektivní* smlouvy a j. Nemluví se již o hospodářství, velkostatku, velkostatkáři, malorolníku, nýbrž o *zemědělském podniku, velkopodniku, velkovýrobci, malopodnikateli;* nikoli o hospodaření a hospodářských poměrech, nýbrž o *provozu* (!) na statku, o *provozu* dvorů (!), o *provozních* poměrech a prostředcích, o *zasáhnutí do podstaty* (= vyprodávání inventáře), o *výrobních známkách,* o *silážích* a *zákysech,* o *osazení (osazování)* pastvin dobytkem, čteme tu termíny, jako *prvotřídní* (!) stádo, *jakostní* výroba, *jakostná* píce, *přednostní* jakost, *vysoce hodnotná* konservace, *druhořadá* zvířata, *odbytové* trhy, *úkolové* mzdy a j.

Hojně jest slov převzatých z obchodního názvosloví, na př. *spotřební* středisko, *odbyt* výrobků, podnikatelské *risiko, kapitál, kapitálově* silný, *investice, investiční, investovati, renta, rentabilita, rentabilnost, rentabilně, bilance, kalkulace, kalkulační, kalkulačně* jistý, *zakalkulovati,* hospodářské *konto,* majetkový *fond, likvidovati, likvidní, nelikvidní, likvidnost* podniku, *konkurence, konkurenční, mechanisace, restrikce, typisace, standard, standardisace, standardisovati, intensita, prosperita, stabilita, amortisace, konjunktura, konjunkturní, konsum, konsumní, risiko, riskovati, krise, deficit, pro-*

pagace, kontrola, kontrolovati, disposice, disponovati, rayonovati, prosperovati, rentovati se a j.

Tímto výčtem není ovšem seznam slov módních a moderních vyčerpán. Setkáváme se tu se všeobecně známými nesprávnými slovy, jako *vícepráce, ovlivňování, ovlivňovati* a j., s mezinárodními slovy jako *akce, tradice, experiment, modernost, modernisovati, kontakt, kondice, program, princip, faktor, metoda, psychosa, amerikanisace, amerikanismus, mechanisace, zmechanisovati, uniformování, diferencování, generalisování, vybalancovanost, vybalancovati, zharmonisovati, kombinovati, praktikovati, handicapovati* a j.

Také jazyková stránka překladu vůbec zasluhuje pozornosti. Překladatel má v svém jazyce některé zvláštnosti a odchylky od obecného usu spisovného.

Se zvláštní zálibou užívá shodného přívlastku tam, kde bývá ve spisovném jazyce také přívlastek neshodný anebo jenom přívlastek neshodný, na př. *statková* krmiva (= na statku produkovaná), *krmná* základna (= základ krmení), *krmná* reserva (= zásoba krmiva), *tržní* vzdálenost (= vzdálenost trhu), *produkční* výsledky (= výsledky produkce), *podnikové* vedení (= vedení podniku), *krisové* vichřice, *knihovní* kontrola (= kontrola účetních knih), *obratové* nároky (= snaha o jistý obrat v podniku), *stájové* zkrmování (= ve stáji), *druhové* zastoupení dobytka (= co do druhů), *vypůjčovací* potíže (= potíže s vypůjčováním peněz), *živinové* hospodářství (= hospodaření se živinami v půdě), *výkrmné* nesnáze (= nesnáze s vykrmováním), *sklizňové* ztráty (= ztráty při sklizni) a j.

Jiná záliba překladatelova je časté užívání adjektivního doplňku v instrumentále místo obvyklého nominativu. Píše na př.: (státní pomoc) je prakticky zcela *nedostatečnou* (163); je *účelnějším* prodej nebo pronájem? (141); nesmíme býti *úzkostlivými* (137); nebude jeho situace... nikdy již tak *příznivou* (150); tato práce je příliš *drahou* (137); pak není plemenice dost *výkonnou* (88); také je příliš *tíživou* daňová povinnost (69); není *praktickým* rozdělení podniku v samostatná odvětví (42); bylo by přímo *ideálním* míti statek přímo obklopený trvalými pastvinami (54); a j.

Z odchylek syntaktických je třeba ještě upozorniti na to, že překladatel někde klade větu vztažnou daleko od substantiva řídící věty, takže z toho vzniká nezřetelnost, na př.: když se vrátí (sláma) *polím* ve formě hnoje, *která* jsou za to velmi vděčná (38). Také přívlastek bývá někdy daleko od

svého podstatného jména na újmu srozumitelnosti, na př.: Mně samému aspoň připadá nejvýnosnější krmná *dávka* pro tato zvířata, *skládající se* z brambor (81).

Překladatel má také zálibu v předložce *pro* a rozšiřuje její kompetenci na újmu předložek *k* a *na*, na př.: chřást pro nakládání, půda pro krmivo a řezanku, produkce pro úhradu potřeb, nákupní trhy pro býčky, pořizování plánů pro výstavbu a j.

Také ve vyjadřování záporu nalezneme časté odchylky od usu obecně dnes platného, na př.: Tedy *i* touto cestou *nepřibliží se* nová odbytová centra východoněmeckému zemědělství (31); což jistě *nebude míti* dobrého účinku *i* pro dodavatele (89); a přece *i* dánské zemědělství *nebylo ušetřeno* krise (28); pro výhody *nesmíme* však přehlížeti *i* nevýhody (28); ale *i* zde *není* jasné linie (22); a j. místo *ani* touto cestou nepřibliží se atd.

Po stránce lexikální pozorujeme leckterou zvláštnost starou, na př.: rčení »do zámrzu« = do zamrznutí (příchodu mrazů na podzim): od července *do zámrzu* (141); *ubitá* pole (137) (= ulehlá, ušlapaná); ale také dost zvláštností nových, na př.: *předkladová* vrstva (v podestýlce ve stáji) 99; *nássavné mezivrstvy* (v hnojišti) 100; *záchovné* krmení (= nevydatné, jen aby se dobytek udržel na živu) 123; *ztrátové* udržování potahu (= s deficitem) 53; *průteplivě* klásti zemi (= aby mohlo teplo pronikati) 92; *překvapitelně* mnoho (= ku podivu) 104; *přednostně* něčeho užíti (= s výhodou) 118; a j.

Leckde najdeme lexikální nepřesnosti, na př.: *příležitostné* nepříznivé odbyty v cizině 29 (m. eventuální); *nemezernitý* stav kultury 95 (= nemezerovitý); *sklizňový* stroj 121 (= sklízecí); *bílkovité* krmivo 81, 86 (= bílkovinné, obsahující bílkoviny); hospodařiti *spekulativně* 39 (= spekulačně, t. j. spekulovat na zisk); *uniformost* zemědělství 30 (= uniformita); střed a *východní ohnisko* 175 (o hospodářských budovách; snad lépe východisko); *přizpůsobniti* zemědělství čemu 175 (= přizpůsobiti); míti pro něco jemné *vycítění* 162 (= cit, smysl, pochopení); *kapitálně* silný podnik 126 (= kapitálem, kapitálově); *uvažované* hospodářství 38 (= o kterém byla řeč, řečené); *způsobilé* domácí zařízení 47 (= vhodné); společenské *zábavné* podniky 115 (= zábavní, t. j. pro zábavu); docíliti *snadnějších* podmínek 27 (= výhodnějších podmínek); v druhé polovině července počínají ve *větších* krajích hlavní žně 144 (= ve většině krajů); kyp-

rost (půdy)... je daleko *větším* předpokladem než všechna strojená hnojiva 138 (= důležitějším); *dobrotivé štěstí* hodilo do klína zemědělství kapitálově silnou Rentovou banku 27 (= šťastná náhoda); je tam neocenitelná výhoda blízkosti trhu a *schopného* při tom prodeje zboží 30 (= možnosti prodeje); a j. Vyskytují se také vazby velmi podivné, na př.: náklad na zimní krmení *nepadá* skoro ani *v úvahu* 49 (je to kontaminace vazby »nepadá na váhu« a germanismu »nepřichází v úvahu«); *zakysati (zakysávati)* brambory 64, 76 (podmětného slovesa je zde užito ve funkci slovesa předmětného); považovati se platově *silnými* 115; *porozumění situace* zemědělců 17; *zacházeti stájovými hnojivy* 11 (t. j. zacházeti s nimi); dožadovati se *práva o* stejnou ochranu 26; *intensivním hospodářstvím se označoval* takový statek, který... 33 (= za int. se pokládal); a j.

Pozornosti zasluhuje také stylistická stránka překladu. Dnešní zemědělská literatura usiluje nejen o větší abstraktnost a obecnost slovního výrazu, nýbrž i pozoruje věci s jiných stránek, než činí obecný život, a tento svůj zvláštní, odborný poměr k věcem hledí vyjádřiti novým způsobem. Za týmž cílem jde i náš překladatel a německý originál ho v té snaze podporuje. Za příklad lze uvésti hned první odstavec první kapitoly: *Účelem zemědělského podnikání* je *získávání čistého příjmu,* který se obecně nazývá důchodem (rentou). *Nerentabilnost způsobuje zadluženost* a úpadek podniku. *Jen na zdravé hospodářské základně možno jedině rozvinouti mnohostranné výhody* zemědělské práce (str. 13). Ještě charakterističtější příklady najdeme dále: První den jarních prací jest dnes *výše průkazu způsobilosti pro cit* správce podniku k polím 134; — *Znamenala-li* pozemková reforma pro všechny přídělce *odliv movitého jmění, představuje tato* pro předlužené přídělce *v důsledku zemědělské krise* úplnou katastrofu 172; — *Otázka užívání* strojů v těchto zářijových dnech, za největšího návalu práce, *za účelem podpory a úspory potahů,* stává se *nejakutnější* 151; — Proti všem předpovědím *vykazuje* zemědělská výroba celého světa *tendenci rozšíření se přes rámce spotřeby v poměru* k zvýšenému počtu obyvatelstva 20; — *Pro racionelní využití* tohoto množství krmiva chyběl často dostatečný počet dobytka na statku; ale tím *současně scházela možnost docíliti potřebného množství prvotřídního hnoje a snížiti* položku za strojená hnojiva 33; — Dojnice jsou největšími spotřebiteli zelené píce a odpadků řepy cukrovky 37; — *K prin-*

cipu racionelně intensivního polního hospodářství ... je třeba *přidružiti princip* racionelně intensivního chovu dobytka 38; — Jistě nelze *podceňovati pracovně technickou* výhodu, je-li *dána možnost včasné podmínky* (!, chyba tisku m. podmítky) a orby před sklizní 51; — V hospodářstvích s nedostatečnou výměrou luk, avšak *vysoce jakostními* půdami bude se vlastně *jednati pouze o žádoucí vyrovnání krmného základu:* jak mnoho třeba vyrobiti hrubé píce, příp. založiti pastvin, aby bylo *dosaženo předpokladu pro rentabilitu a zdravé využití* odpadků řepných 52; a j.

Milovníku slohové prostoty, přirozenosti bude se zdáti tento sloh vyumělkovaný, strojený, papírový: je ovšem jisté, že si překladatel s leckterou stylisací nevěděl rady a že často překládal příliš doslovně, ale nutno také uvážiti, že nelze prohlašovati prostotu za jediný správný vyjadřovací prostředek. Odborný jazyk má právo vyjádřiti se abstraktněji, speciálněji, odlišně od běžného způsobu.

V překladu však najdeme i při vší toleranci slabosti stylistické. Překladatel užívá na př. téměř na každé stránce slovesa *docíliti, docilovati* a opomíjí vůbec jeho synonyma. Někdy vyjadřuje nevhodně myšlenku pasivní formou, na př.: nebylo přistoupeno na žádné risiko. Ani obrazná rčení nebývají vždycky volena šťastně, na př.: V intensivním hospodářství okopaninovém musíme podle možnosti *ulomiti hroty* vypjaté pracovní *zaměstnanosti* 36; — Zaostali-li jsme snad v provádění líbivých hesel »módy« pozadu v důsledku (!) *přistřižení křídel pozemkovou reformou,* zabezpečili jsme si zase do budoucna pevnější půdu pod nohama 172. — Na tento pro mne nevyvratitelně rozhodující *základ* mohu *navázati* 72, a j. Vliv německého originálu je zřejmý na př. ve stylisaci: potom se však dovede (německý zemědělec) zcela lehce *po dostavených zklamáních* odvrátiti od zařízení, která ... 27. Leckde zůstaly v překladu stylisticky nevypracované partie, na př.: kritikové v *řadách* zemědělských *kruhů* 27; — nejen se snaží duševně zpracovati všechny moderní vymoženosti, ... *ale* dovede si *však* při tom také uchovati ... 114 a j. častěji; — *Jen* na zdravé hospodářské základně možno *jedině* rozvinouti mnohostranné výhody zemědělské práce 13; — zajišťuje *si* tím i *sobě* přiměřený důchod 173; — *v případě eventuelní* dražby 67; — *V případě,* jsme-*li* na rozpacích, má-li se svážeti obilí nebo ne, musíme se bez váhání rozhodnouti 146.

Jinak lze říci o češtině překladatelově, že je dobrá; máme sice leckde proti ní námitky, ale ty jsou vyváženy jinde (celá kniha má 176 stran lexikální osmerky) poctivým úsilím o přesné a odborné vyjádření myšlenky. *Alois Získal.*

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii (XVIII, 1) probírá Janko v 1. pokračování VI. řady svých příspěvků k českému slovníku etymologickému zvláště slova *cvik* a další slova s *cv* obsahu intelektuálního. Slovo *cvik* uvádí Janko v nejrozmanitějších významových odstínech: *cvik* ve význ. ‚kohout ne docela vykapounovaný' je z něm. der Zwick = bytost pohlavně nevyvinutá, kleštěnec; *cvik* ve význ. ‚pták volavec' vykládá Janko z něm. Diestelzweig (v hornoněm. výslovnosti tistlcvik) = stehlík (čeština si tu povšimla jen druhé části slova); *cvik* ve význ. ‚cvoček' je z něm. der Zwick = kurzer Holznagel a *cvik* = klín je z něm. die Zwicke (keilförmige Spitze); *cvik* (= cvičení, cvičenost) je z něm. der Zwick, které značí v dialektech koneček biče, ale i ránu bičem (zwicken = prásknouti někoho bičem); stč. *cvik* = cvičený člověk a stč. *cvik* = dravec vycvičený k lovu (Klaret) má touž etymologii jako cvik = cvičení. Po stránce významové je tu Jankovi základem představa týrání, na rozdíl od výkladu Ryšánkova, podle kterého *cvik* je z kořene *-vyk* (svyknúti, zvyknúti) a významově se spojuje s představou učení, zvykání. (Srov. Naši řeč XIV, 108.) Janko výklad Ryšánkův odmítá, ale jakousi souvislost mezi *svyk* a *cvik* přece uznává, neboť tvrdí, že v dobách, kdy nezbytně předpokládané abstraktum *cvik* již v jazyce žilo, ale nepronikl0 ještě do jazyka literárního, si jazyk literární na označení mírnějších forem cviku vypomáhal složeninami z *vyk-*. Z dalších slov uvádíme: *cvikadlo* = cvikací kleště (z něm. die Zwicke = Kreifzange), *cvikla* = burák (z řec. senklon), *cvilink, cvilich* = pevné, hrubé plátno (z něm. Zwilich = dvojnitná tkanina, srov. drilich = trojnitná tkanina), *cvirl* (nebozez) z něm. der Zwirl, *cvogr* (dvojka, nedost. známka) z něm. der Zweier (srov. cvígro = cvičení, cágra = dostatečná) a konečně *cvunče* = zvonek (botan.) z něm. dial. Zantsche, které zase vzniklo z čes. zvonec, zvonek. *kvh.*

V Rozpravách Aventina VII, 1932, 157 vyložil *E. Čapek* v obsáhlém článku »Jazyk, škola a spisovatelé« svůj názor na problém jazykové správnosti. Posuzuje jej se stránky praktické, a proto se jeho zřetel obrací především k metodám školního vyučování. Doporučuje, aby se místo theoretických výkladů mluvnických víc času a pozornosti věnovalo čtení dobrých autorů a aktivnímu cviku ve vyjadřování písemném i ústním. Žák má být ustavičně ve styku s dobrým jazykem, a to nejen v hodinách češtiny, nýbrž ve všech hodinách týdenního vyučování. Velký význam pro

vyučování mateřštině mají cizí jazyky, kterým se ve škole učí. Čapkovi se zdá, že mnohým moderním spisovatelům schází po stránce ideové i formální »důvěrný styk s antikou«. Gramatická dresura, která se dříve pěstovala na překládání latinských textů, vedla k myšlenkové i vyjadřovací přesnosti. Překlady z jazyků moderních nejsou za ni rovnocennou náhradou. Čapek cituje mínění cizích odborníků o nebezpečí, které vzniká ze školního vyučování mateřštině: žáci si často zvykají spojovat spíše slova se slovy než s jejich názorným obsahem. Vyvíjí se tak zvaná pasivní zásoba slov, jejichž neurčitým obrysům rozumí žák jen ve větné souvislosti s jinými slovy. Odtud se vysvětluje většina nejasností a chyb jazykových, ba i neživotný, papírový sloh leckterého mladého spisovatele. Proto je třeba, aby se na střední škole pěstoval jazyk mateřský ne jako předmět filologického zájmu, nýbrž jako prostředek sdělení.

Nynější osnovy a učebnice, podle nichž se na středních školách učí češtině, jsou po této stránce naprosto nevhodné. Žáci se musí učit spoustě jmen a dat literárních, z valné části úplně bezcenných pro mravní výchovu a rozumový vývoj. »Student se učí mluvit v šestnácti letech o literatuře, odříkávat úsudky i o planých knihách, z nichž on a často ani učitel neviděl (právem) ani obálky, místo aby se důvěrněji seznamoval jen s díly vybraných autorů. Tato výchova k verbalismu a povrchnosti je pak velmi záhubná pro mladé autory.« Nezbývá potom místa na opravdové a praktické učení jazyku a rozpor mezi životem a školou se tím jen zvětšuje. Ale i z vyučování gramatického bude třeba vymýtit všechno neživotné, co je dnes leda přežitkem dob minulých. Naopak zase není dobře přepínat snahy o pokrokovost a připouštět do kanonu školního učení i autory nejmladší, takřka vrstevníky žáků, neboť jejich hodnota je relativní. Stává se potom, že se žákům předkládají jako vzor i díla vadná po jazykové stránce. Nesnáz je ovšem v tom, že v starších obdobích naší literatury nenacházíme klasiků tak živoucích, jaké mají jiní národové. Proto ani národní humanismus není u nás dobře možný. Čapek radí čísti ve škole hojněji dobré překlady velkých spisovatelů cizích.

Nesmějí se přeceňovat rozličné formální stránky jazyka (pravopis, tvarosloví) a spíše třeba hledět k duši jazyka, k jeho skladbě. Ta je vydána mnohým škodlivým vlivům, vlivu němčiny, francouzštiny a působením legionářské literatury i vlivu ruštiny. Je pravda, že germanismus není horší chyba než kterákoli jiná, ale přes to je nebezpečnější, neboť vlivy jiných jazyků jsou módní, přechodné, kdežto vliv němčiny na náš jazyk je trvalý. Proto Čapek radí, aby se změnilo privilegované postavení němčiny na našich školách. Osvobození od cizích vlivů by bylo mnohem snazší, kdyby byla žákům dána možnost, poznávati lidovou mluvu a její krajové rozdíly.

Na konec se Č. přimlouvá za to, aby byl místo dlouhého mluvení a theoretisování vydán abecední slovník českých frází. —

Výklady Čapkovy svědčí o tom, že mu osud našeho jazyka opravdu leží na srdci. Jeho postřeh, že dnešní škola vede k povrchnosti a frázovitosti a svou dosavadní metodou své žáky dobrému jazyku naučit nemůže, by zasluhoval pozornosti školských odborníků. Čapek ovšem sám poznamenává, že první krok k nápravě se děje už nyní chystanou reformou školských osnov. Zdá se však, že některé Čapkovy názory, zvláště jeho stanovisko k žijícím autorům, narazí na odpor. Poměr češtiny k latině je mnohem volnější než poměr francouzštiny k latině, a proto nelze o češtině s plnou platností užíti slov Alfreda Fouillée, která cituje Čapek, že »hodina latiny byla vlastně vyučováním mateřštině, neboť uvědomováním podobností a rozdílů malý student poznával svůj rodný jazyk.« Také Čapkův názor na němčinu se asi nesetká s obecným souhlasem. Je pravda, že náš jazyk trpěl a dosud trpí nejvíce vlivy německými, ale nelze tvrdit, že by nás před nimi chránila menší znalost němčiny. Naopak ukazuje se, jak poznamenal také prof. Mathesius v své přednášce (11. I. 1932), že s úpadkem znalosti němčiny přibývá životnosti germanismům, a to proto, že člověk, který německy neumí, germanismus leckdy ani nevnímá a o to snáze mu ovšem propadá. Strach před germanismy (v jazyce i v životě) tedy není důvod proti vyučování němčině.

V témž časopise na str. 155 vzpomněl *Jan V. Sedlák* na spisovatele a dramaturga Národního divadla Frant. Khola a na jeho záslužnou péči o jazykovou správnost divadelních textů. Sedlák připomíná tuto činnost Kholovu i své účastenství při ní proto, že ani dnes se divadelní češtině nevěnuje pozornost, jaké by zasluhovala. Dosud se zájem soustřeďoval jen na řeč knižní a ani Naše řeč si mluvy jevištní dost nevšímala. Nade všemi spory zůstává jistá pravda, »že k dokonalosti slovesného díla uměleckého náleží i jazyková čistota. Tuto jazykovou dokonalost má zvláště mít dílo dramatické, promlouvající přímo k zástupům. Divadlo je povinno starat se o tuto dokonalost spolu s autory i s herci. Z této součinnosti může vyrůst teprve tradice i kultura jevištní mluvy.« — K tomu připomínáme, že o divadelní mluvě psal r. 1926 K. Čapek ve sborníku Nové české divadlo (str. 50) a že potřebu studovat a zdokonalovat českou řeč jevištní zdůraznil v poslední době zvláště prof. Weingart.

V sloupku Lidových novin 7. února 1932 rozhovořil se *Karel Čapek* o dnešním jazyce. Podle něho nejde tak o to, aby byl vyřízen starý spor mezi jazykovými puristy a stoupenci jazyka živého, tvárného a proto překypujícího časem i přes ustálené jazykové normy. V tom sporu asi, jako v tolika sporech jiných, nebude dohody o tom, kdo má pravdu, ale lze se dohodnout v tom, kde ji má, v kterém oboru užití. K. Čapek rozlišuje jazyk literární, v němž se uplatňují individuální rozdíly, a jazyk školní, normalisovaný (literní), který se sice také mění a přizpůsobuje podle živého usu, ale v podstatě je ustálený a společný všem. Tento konvenční

jazyk však nemůže být praktickou normalisací jazyka živého, nýbrž jen jeho teoretickým základem. Podle toho rozděluje K. Čapek funkce tak, že puristům náleží škola, spisovatelům pak mluvit, sdělovat se a bránit a čas od času jako k násobilce se obracet k čisté mluvnici své řeči. — Třebas je toto Čapkovo rozdělení kompetence poněkud schematické, přece předpokládá jednu věc, zjištěnou už i jinak: aby totiž spisovatelé opravdu znali onen teoretický základ jazyka, který jim dává škola. Řekněme třeba s Čapkem, že je to prostá násobilka jazyka, ale je stejně nezbytná jako násobilka v počtech a ani největší básník ji nesmí přezírat. Tím se umělci ještě nebere právo na tom základu uplatňovat svou individualitu a svo≈bodně tvořit dále; ale stejně zřejmé je tuším i právo kritika, aby o jeho jazyce vyslovil svůj soud. Potom arci má K. Čapek pravdu, že konflikt mezi puristy a spisovateli byl zbytečný.

V druhé, hlavní části svého výkladu udeřil K. Čapek na velkou bolest dnešního jazyka, na niž by se nemělo v samých starostech o řeč knižní zapomínat. Cituji doslova: »Ale když tady je ten oživený zájem o naši řeč, rád bych přišel se svou troškou do mlýna. Nejde mi o řeč literární; myslím dokonce, že je živější, bohatší a tvárnější, než jakou jsme ji dostali do rukou. Zdá se mi, že v jistém nebezpečí je řeč živá, řeč lidí mezi sebou. Dnešní lidový jazyk je plošší, jalovější a chudší, než byl jazyk našich babiček. Podobá se víc a víc ošoupaným hracím známkám; je nepřiléhavý, nekonkretní, polovzdělanecký. Rozumí se, že je to vliv novin, lidové lite≈ratury, politických schůzí a tak dále. Říká se na omluvu novinářské češ≈tiny, že ve chvatu žurnalistické práce není pokdy na lepší vyjadřování. Nevěřte tomu; na napsání článku má novinář asi tolik pokdy, jako kdyby věc někomu povídal. Ve většině případů by ji povídal lépe, než ji na≈píše; zejména vyjádřil by ji prostěji. Jazykový handicap novinářův je v tom, že namnoze píše, co psal už nejmíň dvacetkrát, a ještě častěji v tom, že bývá nucen psát o věci, kterou dobře nezná a které rozumí jen napolo. Je-li nucen napsat nekrolog na smrt naší spisovatelky Květo≈slavy Vyskočilové ≈ Mnichovohradištské, od níž jakživ nečetl řádky, co může psát jiného než ošoupané fráze? Vemte*) si politické mluvení a psaní s jeho fatální potřebou všecko přepínat a zveličovat; co bude z jazyka, který si zvykne na velká a prudká slova, aniž jimi rozumí cokoli velkého? Vemte si řeč úřední, tuto směšnou a děsivou nestvůru co do slovníku i syntaxe: není i to výchova lidu k hrozné představě, že prostá řeč, jak jí mluvíme, se musí nějak pokroutiti, aby se stala řečí psanou? Vemte si divadlo: nemáme dosud hotov literární jazyk, který by se dal nahlas mluvit. A zase z jiného konce: jak se bude vyvíjet lidová řeč i na ves≈nici, je≈li soustavně infikována nejhrubším jazykovým pepictvím některých

*) Tvar *vemte* je jedna z jazykových zvláštností K. Čapka, sbližujících ho s řečí hovorovou.

humoristických plátků? A tak dále: zkrátka v aktuálním nebezpečí není naše spisovná řeč, nýbrž jazyk živý; to jest už nejen kultura, ale sám národ.

To se rozumí, tady nepomohou přednášky: spíše by mohla pomoci škola — nejen výchova dětí, ale i výchova učitelů. Vychovat učitele, aby si stejně ošklivili frázi, jako si ošklivi pravopisné chyby. Nezlobte se na mne, ale zatím je to tak, že školské vzdělání spíše ještě vede k frázovitosti a k chátrání jazyka. Ale i ve veřejném životě, v politice, literatuře potřebujeme vést boj proti frázi — vedle jiných zájmů také v naléhavém zájmu mateřštiny. Positivní linguistika by se musila stát tak trochu politikou, kritikou národního života, plným kulturním aktivismem.« *jha.*

DROBNOSTI.

MRAKA. Prof. Hruška se ptá v 10. č. min. ročníku NŘ., říká-li se někde jisté trati v lese *mraka* (1. p. jedn. č. k tomu je *mráka*, tedy asi jako *louka — luka).* Neznám z lidové mluvy ani ze spisovného jazyka toto slovo a nenašel jsem je ani v našich známých slovnících (Jungmannovi, Kottovi, Bartošovi). Jen v materiálu Slovníku jazyka českého je jméno pomístné *»v mračím*, veliké louky s rybníkem pod Chumeny nedaleko Husince v okrese prachatickém«. Je pravděpodobné, že obě slova jsou příbuzná. — Snad lze *mraka* dále spojovati i s podst. jm. *mláka, mlaka* = močál, kaluž, bahno. Ovšem je pak nesnadné říci, jak tyto obojí tvary spolu souvisí. Mohlo by se snad vykládat, že *mraka* je obměna původního tvaru *mlaka*, kterému se nerozumělo, protože byl úplně osamocen, a který se pozměnil podle podst. jm. *mrak*, blízkého po zvukové stránce (v nářečích často množ. č. *mraka;* stč. doloženo také v žen. rodě mraka,-y). Podobnou změnu znám z Pelhřimovska. Moji rodáci si změnili, takřka před mýma očima, rčení *»byl zatčen«*, které čtli často v novinách (a jehož souvislost se *»zatknouti«* ovšem necítili), v nové rčení *»byl začten, začtěn«*, spojujíce si je smyslem se slov. *»čísti«*. — *Mláka, mlaka* je doloženo již ze staré češtiny (z 13. stol.), v nové době jako jméno obecné je známo zejména ze slovenštiny (Palkovič, Bernolák, Kollár; také Bartoš je uvádí jako slov.); v novočeském spisovném jazyce ho užila na př. Němcová a Holeček. V lidové mluvě jsem je slyšel v Čížové na Písecku v tvaru *»mláka«* (jedn. č.) od lesních odborníků jako pojmenování lesních, většinou močálovitých luk. Kromě obecného jména *mláka* se vyskytuje často jméno pomístné *Mlaka, Mláka* (buď jedn. č., nebo pomnožné, při čemž se kvantita kolísá). Tak na př. je na Písecku *»Mlaka«* (třikrát, jména samot), u Volar *»Mlaka«* (dvakrát, něm. Moorhäuser a Lackenhäuser), u Čes. Krumlova *»U Mlak«* (samota, něm. Lackerbauer), u Vimperka *»Mláka«* (samota), u Veselí n. Lužnicí *»V Mláce«* (samota) a u Lomnice n. Lužnicí

»*Mláka*« (osada). (Podle úředního Lexika obcí.) — Ještě častěji než *mláka* slyšíme na Písecku mezi lidem slovo *mlačina* jako název pro prázdná, travnatá místa v lesích nebo pro menší lesní loučky. Také je jméno místní *Mlačina* (u Neveklova, dříve prý *Mlatšina;* u Písku, dříve prý *Mladšiny*). Tu však je již souvislost s podst. jm. *mláka* velmi pochybná; spíše se zdá, že je to původní *»mladšina«* (někdy i *»mladšinka«*), jež dokládá na př. Jungmann a Kott ve významu »mladá, nová louka« nebo »mladé, nové pole«, tedy základ *mlad-*. Ovšem je možné, že nastalo matení slov obojího druhu mezi sebou. — *Mladšina* je na Písecku také název pro druhou (mladší) služku u sedláka, které jinde říkají *»mladšinka«* (Kott od Slaného). A zase v jiném významu uvádí Němcová ze Zvolenska: *»mlátka* je tlustá jedle, *mláčina* prostřední«. V těchto slovích je souvislost s kořenem *mlad-* nepochybná. Zkl.

ODČÍTATI. K výkladu o tomto slově (NŘ. XV, 1931, 129 n., 241 n.) nám poslal profesor brněnské techniky ing. V. List toto upozornění: »V posledním čísle XV. ročníku NŘ. doporučuje p. dr. J. Štěpánek nahraditi slovo *odčítati* výrazem *měřiti.* Upozorňuji, že nám tato náhrada bohužel nestačí, neboť při složitých přístrojích, jako jsou na př. fotometry, nebo při dělostřelbě je zvláštní důležitá část celého zařízení, na které se čte stupnice. Toto zařízení mívá často lupy, drobnohledy a zvláštní žárovky na čtení v noci. Proto potřebujeme zvláštního výrazu na označování této části přístrojů. Říkali jsme tomu dosud »odčítací zařízení« přes to, že víme, že se dopouštíme chyby. Prosté »odčítání« označujeme často výrazem *čtení,* neboť při svých pracích rozeznáváme vlastní m ě ř e n í, které se koná třeba někde jinde, a č t e n í výsledku na stupnici, která je třeba na př. v laboratoři daleko od měřeného předmětu. — V elektrárenské praxi však máme ještě jinou potíž se čtením nebo odčítáním, neboť spotřebu elektřiny u jednotlivého odběratele měří samočinně elektroměr a jednou za měsíc přichází zřízenec, odborně zvaný »odčitatel«, a přečte údaj elektroměru a zapíše jej. Jsou dokonce taková zařízení, že se údaj elektroměru nečte, nýbrž ofotografuje malou přenosnou komorou. Na tento výkon nestačí nám výraz *čtení, čísti,* kterým jsme si dosud vypomáhali, a docela už nestačí výraz *měřiti,* neboť se to dělá strojem. Budu Vám jménem elektrotechniků velmi povděčen, poradíte-li nám.« — Otázka je tu tedy složitější, než se původně zdálo, a je z ní znova vidět, že k tvoření odborné terminologie se má spojovat zřetel jazykový s věděním odborným. Je pravda, že chybný výraz, jakmile se vžije, těžko se nahrazuje výrazem správným, ale prof. List, na slovo vzatý odborník v elektrotechnické terminologii a zároveň osvědčený znalec českého jazyka, ujišťuje, že v elektrotechnice se to podařilo už v mnoha případech a že se to podaří i u slovesa »odčítati« a u jeho odvozenin. Proto se nerozpakujeme navrhnouti za výrazy dosud užívané náhradu, která by se

obešla bez slovesa »odčítati«. Činíme tak s laskavým souhlasem prof. Lista, který naše návrhy zkoumal s hlediska odborného. — O tom, že místo slovesa »odčítati« stačí říkat *čísti, přečísti,* není dnes už pochybnosti. Také Technický slovník Jindrův (Praha 1928, 22) výraz ten odmítá. Složité zařízení, jaké bývá při fotometrech nebo při dělostřelbě a na kterém se čte stupnice, by bylo možno jmenovat *čítacím zařízením* nebo *čítacím přístrojem* (místo »odčítacím«). Zřízenec, který chodí do bytů přečítat údaj elektroměru a zapisovat jej a kterému se říkalo »odčitatel«, by se mohl označovat jménem *elektroměřič.* Toto slovo by se zvláště doporučovalo už proto, že není nové; tak totiž oněm zřízencům říká živý jazyk odedávna.*) Nejnesnadnější je najíti název pro fotografovací přístroj, o němž prof. List mluví. Pomýšlíme na slovo *snímek,* kterým se označuje fotografický obrázek a z něhož by snad bylo možné odvodit název *snimadlo* nebo *snimátko* (s *i* v duchu Pravidel čes. pravopisu). Pokud víme, neužívá se těchto slov v jiném významu, a nic by tedy nepřekáželo zavésti je obecně. O tom je přesvědčen také prof. List. Prosíme své čtenáře, aby nám laskavě oznámili, vědí-li o lepších náhradách. — Na konec připojujeme větu, kterou nám prof. List v dopise napsal a která by se měla státi vyznáním víry odborníků všech odvětví: »Elektrotechnikové znají hodnotu přesných výrazů i se stránky obchodní, a proto jsou velmi ochotní a učenliví.« — Ukazuje se tu, že jazyková čistota má i přednosti velmi praktické.

ODPRODATI (J. K.). Sloveso *odprodati* není nové, lze je doložiti už ze 14. stol. (Kott VII, 60). Známe je i z mluvy lidové, na př. já tu krávu odprodám (nepotřebuji jí, proto se jí zbavím prodejem), odprodal jsem mu ten cíp (t. j. část pole), a pod. V Herbenově románu Do třetího a čtvrtého pokolení (1889) nalézáme tento výraz často, na př.: Když Hrabec odprodával svobodné polnosti, které mu dosud zbyly, část jich také koupil žid Bulf, část domácí protestanti 489. — (Jakubčice) konečně si tedy odprodala »půl starosti« (t. j. půl statku, který jí dělal starosti) 40. — (Říká sedlák): Stát nás (sedláků) nešetří. Dal na nás stejné zákony jako na jinej majetek movitej, sedlák smí odprodávat, zadlužovat se, a v tom sme my slabí protivá chytřejším, kteří mají peníze 702, atd. Není tedy důvodu, proč se slovesu *odprodati* vyhýbat. V dnešní mluvě obchodní se jím nahrazuje nesložené sloveso *prodati* patrně ze snahy, nahradit slovo příliš často užívané výrazem méně otřelým. Stejně si vysvětlíme i odvozené podst. jméno *odprodej,* kterým se vytlačuje jednoduché slovo *prodej.* Výrazu »odprodáváme zboží za snížené ceny« nebo »odprodej zimního zboží« a pod. dává předpona *od-* smysl asi ‚chceme se zprostit zboží', t. j. výslovně je zde vyjádřen význam odluky. Chyba ovšem je, když se tohoto silnějšího výrazu užívá mechanicky i tam, kde by stačilo jednoduché

---

*) Elektrické podniky pražské nazývají tohoto zřízence *elektroměrcem.*

slovo *prodati, prodej*, anebo kde se má vyjádřiti ne představa odluky, nýbrž úplnosti, na př. úplný odprodej m. úplný prodej, výprodej a pod.

PAĎOUSY. Literární doklady tohoto rčení jsou na př.: Jdi do Paďous! (Herzer, Českoněm. slovník). — Befedrung máš v paďousích (Rosůlek, Černožlutý mumraj, str. 279). — Zajímá mě výklad tohoto slova, ale nevím, jsem-li sám na správné cestě. Můj dědeček (narozený 1830) neříkal dnešnímu Sezimovu Ústí, nazývanému až do převratu Starým Táborem, jinak než Paďousy, obyvatelům pak Paďousáci. Obyvatelé Starého Tábora viděli v tom jméně urážlivou přezdívku. Jako student jsem dostal do ruky výroční zprávu táborského musea asi z let 1900—1904 a v ní jsem se dočetl, že na místech bývalého Sezimova Ústí, spáleného r. 1420 při založení nynějšího Tábora, vznikla časem vesnice zvaná Poděhusy, která teprve asi r. 1820 dostala jméno Starý Tábor. Tím jsem si tu věc vysvětlil. — V II. ročníku NŘ. na str. 251 píše dr. Hostaš při slově *hřiště* o Poděvusích na Horšovotýnsku. To mě přivedlo na myšlenku, neužívalo-li se snad slova Poděhusy — Poděvúsy pro stará zmizelá osídlení nebo později pro osídlení nová, vzniklá na místech osídlení dřívějších, a neznamenala-li tedy rčení »jdi do Paďous« původně ‚jdi do vesnice, která se ztratila (někam poděla)‘. *Jos. Rejlek.*

PĚŠALEC. *Naše úřední čeština* XI, 28 píše: »V jednom listě byla zpráva nadepsaná »Automobilista a pěšalec«. Nebylo to však nic humoristického, jak nadpis sliboval, nýbrž vážná výzva k chodcům (»pěšalcům«), aby na zatroubení ustupovali před automobily na silnicích na stranu. Pisatel oné zprávy, sám automobilista, snad pozoroval, že se mu na troubení »pěšalci« hrnou doprostřed silnice. Proto snad je poctil titulem (název to přece není) »pěšalci«, ale zapomněl pojmenovat také ony řidiče automobilů, kteří troubením osvědčují svou neschopnost říditi automobily. Snad by vytvořil jméno »troubalec«? Není věru nic snazšího, než tvořit nová slova a »obohacovat« tak řeč.«

PLURÁL (V. H.). Na pohled podivně vypadá někdy plurál tam, kde se jím vyjadřuje věc jediná a jednoduchá. Tak je tomu na př. i v dialektických výrazech »chodit do polí skrz Havlíkova, skrz Pečova, skrz zahradníkova« a pod. Píše nám prof. V. Hejn, že se tak říká v Sobotce. Není to ani jediný ani zvlášť podivný případ, kdy se užívá plurálu bez zřejmé příčiny. V takových příslovečných určeních místa (i času a způsobu) se často klade plurál místo singuláru. Říkáme na př.: bylo to asi v těch místech (m. na tom místě), v hlavách postele, jsem v koncích, o polednách, před dávnými časy, ve snách a pod. V pomístních jménech pak je plurál velmi běžný a zpravidla mívá příponu *-a*. Jako příklad uvádíme namátkou: křižovatka (na křižovatkách), skala (na skalách), draha,

luka, Horka (jméno lesa), kala (na kalech) atd. V okolí Prahy je mnoho jmen tohoto způsobu, na př. Malvazinka, Cibulka, Hřebenka, Buďánka atd. (o nich viz NŘ. XIII, 1929, 13 n., XV, 1931, 142 n.). Téhož původu je asi také označení statku množným číslem přídavného jména přivlastňovacího, a to s příponou -a, jako je *Havlíkova, Pečova, zahradníkova* a pod. Kdož ví, není-li v těchto pojmenováních usedlosti elipsa, vzniklá z úplnějšího spojení dřívějšího, na př. »jíti do polí skrz Havlíkova humna« a pod.«

PRODEJOVÍ ÚŘEDNÍCI (NŘ. XVI, 1932, 27). Dva naši čtenáři navrhují toto znění místo výrazu »prodejní úředníci«. Chtěli jsme se vyhnouti novému přídavnému jménu, a proto jsme radili přestati na výrazu »úředníci prodeje« a pod. Kdyby však nebylo možno obejíti se tu bez shodného přívlastku, hodilo by se přídavné jméno *prodejový* lépe než *prodejný*. Jeden z navrhovatelů, p. dr. Kosek, přidává k tomu ještě opačné označení »nákupoví úředníci« a oba ty termíny srovnává se zavedenými už výrazy »výdajové hospodářství, výdajová ministerstva« a pod.

STOPROCENTNÍ. O tomto módním slově napsal *Karel Erban* v Lidových novinách 9. ledna 1932 velmi vtipnou causerii. Otiskujeme z ní podstatné části pro své čtenáře, neboť s Erbanovým názorem úplně souhlasíme.

„Nejen obchodníci a lidé, kteří se rádi vyjadřují číselně, nýbrž všichni od největších až po nejmenší holdují tomuto rozmáchlému slovu. — Nikdy snad neoplýval náš sloh takovou mnohomluvností, výrazovou přepjatostí a přebroušenou ozdobností jako v dnešní době. V řeči spisovné je ta »stoprocentnost« držena ještě jakž takž na uzdě, kdežto v mluvě živé slaví pravé orgie. Dnes jistě už není člověka, který by nevěděl, co je to stoprocentní zvukový film, stoprocentní vítězství nebo porážka politické strany nebo stoprocentní naděje ve výhru šťastného losu. Ale jsou i takoví propagátoři toho slova, kteří říkají, že hledají jen stoprocentní ženu, prožívají stoprocentní pohádku a stoprocentně se pobavili. Budou proto asi také co nevidět stoprocentní manželství, stoprocentní rozvody a pod., neboť dnes je všechen život docela jiný než včera; co včera bylo jisté, je dnes už stoprocentně jisté, a co včera bylo úplné anebo naprosté, je dnes prostě stoprocentní. — Je to slovo tak mnohoznačné, mlhavé a nepřesné, že bychom potřebovali celého slovníku výrazů jiných, abychom je správně nahradili. Tedy nejen: úplný, naprostý, celý, jistý a určitý, nýbrž i něco velmi subjektivního a mnohdy i imponderabilního, co by se muselo rozvést několika větami, malou prosou nebo dokonce velkým románem. Ale dnešní lidé často úmyslně nechtí hovořit stručně, jasně a jednoznačně, někdy si na tom tuze zakládají, že místo jednoho slova každému jasného a srozumitelného užijí celé květnaté periody nebo dlouhé přednášky, jen aby každý hned anebo vůbec nerozuměl. A naopak: je-li třeba

něco vysvětlit řečí souvislejší, ohromí nás jedním z těch stoprocentních šťastných výrazů. Dnešní člověk mocí mermo chce mít v každé své větě zašmodrcháno aspoň jedno to slovíčko à la mode, které svou neujasně- ností dělá řeč sice méně srozumitelnou, zato však groteskní, hlubokou a záhadnou. Anebo — chcete-li — jedním slovem: stoprocentní. Takových stoprocentních slov nese náš »bujný oř« na kopy. Nemluvme už ani o zpro- padené »inteligenci, inteligentní« a pod. a zastavme se jen u takových roztomilých slovíček, jakou jsou: typ, typovat, typologie, kvalita, kvalitní nebo jaksi, kdesi, cosi, jakýsi. Už nestačí říci seřadit nebo určit žáky po- dle schopností, nýbrž musíte je typovat, nemůžete si zvolit knihu za svůj obvyklý dárek k vánocům, protože typem vašeho vánočního dárku je kniha. A jestli dosud nemáte kvalitního obleku, kupte si aspoň kvalitní kravatu anebo klobouk. Kdykoli pak vezmete pero do ruky a máte něco vylíčiti, popsati nebo posouditi, nezapomeňte na to tajemné: jaksi, jakýsi. Přepadl vás třeba jakýsi stesk a cosi zvláštního vás jaksi znepokojovalo... Cosi, co nelze ani vylíčit a co je jaksi podstatou vašeho já. Nemůžete se rozhodnout pro kritiku knihy? Vzpomeňte si jen, že vám tam cosi chy- bělo, zdálo se vám to jaksi málo propracované, ale v celku zajímavé. Ano, zajímavé. To je také jedno z těch kouzelných stoprocentních slov, jimž F. X. Šalda říká jazykové pitomosti. —

Není místa, kde bychom byli jisti od této číselné příšery slova. Prchněme z novin ke knize, všude vás pronásleduje sto procent nějaké vlastnosti a nikdy jí není dosti. Jen v obchodě, odkud tato potvora asi vyšla, ne- najdeme skoro nic stoprocentního. Žádný obchodník dnes nevydělává ani neslevuje sto procent, i kdyby nevím jaké divy reklamy prováděl. A ne- bude daleko od pravdy, když říkáme, že v obchodě je sto procent veli- čina velmi řídká. Proto se asi musela přestěhovat do života veřejného a psaného, aby pomáhala a působila tam, kde je méně rozumu, ducha a vkusu."

URUČITI. K článku o slově *znamenati* (NŘ. XVI, 1932, 30) nám na- psal p. E. Kodar, přednosta banky Slavie v Brně: Němčina užívá slo- vesa *zeichnen* ještě také v peněžnictví: Anleihe, Aktien zeichnen = sub- scribieren. Čeština vyjadřuje tento význam slovesem *upisovati*. Dále pak v pojišťovnictví, což je ovšem širší veřejnosti málo známo, říká se »Ver- sicherung zeichnen« a znamená toto rčení, že se pojišťovna podpisem za- vazuje plniti straně o pojištění se ucházející, neboli potvrzuje jí ručení ze smlouvy pojišťovací. Toto rčení se bez rozmyšlení překládalo »zna- menati pojištění«, ač je zde více než jinde cítiti nevhodnost slovesa *zna- menati*, a proto se v poslední době upustilo na rozhodujících místech od toho rčení a zavedlo se spojení podle vzoru z peněžnictví: »upisovati po- jištění«. Tato náhrada se mi nezdá šťastná, ne proto, že by sloveso *upi- sovati* neznamenalo závazek, ale že po mém soudu nevystihuje vlastní

smysl a nehodí se do toho spojení. Řekneme-li »upisovati půjčku«, jsme si vědomi toho, že upisovatelé jsou jednotlivci, kteří se zavazují odebrati jisté dílce z půjčky; dílce jim přiděluje ten, kdo půjčky potřebuje, kdo ji vypsal, k upisování vybídl. V pojišťovnictví je věc taková: kdo se chce pojistit nebo byl získán, přihlašuje se k pojištění, podává přihlášku; kdo pojištění poskytuje, zavazuje se k ručení pojistkou nebo prozatímně potvrzujícím dopisem, kterému se říká, zase podle němčiny, »krycí list«. V květnovém čísle Assekuračních listů (odborný list pojišťovacích zástupců) byl otištěn můj příspěvek, v němž jsem navrhoval oživiti sloveso *určiti, určovati,* k němuž jsou doklady v Kottově slovníku IV. s. v. *určiti* a které svým základem velmi dobře přiléhá k představě. Také jsem později upozornil na ně též ono místo, odkud bylo zavedeno rčení »pojištění upisovati«. Článeček v Assek. listech zapadl; jakého povšimnutí došlo mé upozornění další, není mi dosud známo, neboť elaborát, k němuž jsem navrhoval slohové opravy, dosud nebyl vydán v konečné úpravě. Prosím tedy redakci, aby posoudila a rozsoudila, zdali rčení »upisovati pojištění« je vhodné či nevhodné, a zdali by se pak nemohlo nahraditi spojením »pojištění určovati«. — K tomu můžeme poznamenati jen tolik, že nechceme svou kompetenci překračovati apodiktickým rozhodnutím. Ale poradit snad můžeme. Není pochyby o tom, že sloveso *upisovati* má dnes opravdu význam zcela osobitý (upisovati půjčku) a že se tedy nehodí dobře do spojení, v němž jde spíše o představu potvrzování, ručení, že smlouva bude splněna. Sloveso *určiti* by vyjádřilo tuto představu přesněji. Je to sice archaismus, dnes už jinak neužívaný, a bylo by tedy třeba vzkřísiti jej uměle k novému životu: ale není to nemožné a nebyl by to ani první takový případ v odborné terminologii. Bylo by k tomu ovšem zapotřebí, aby se pro tuto změnu rozhodla i místa, která udávají směr v pojišťovacím názvosloví. Velká výhoda slovesa *určiti* by tu byla v tom, že by se dvě představy sice podobné, ale v svých následcích rozdílné, vyjadřovaly také dvěma různými slovy, a tím by se ovšem zvýšila přesnost a jasnost odborného označování.

ZDŮLY (M. N. z Kadlína) je příslovečný výraz na otázku odkud? a vznikl asi z původního tvaru *zdolu* (od důl, g. z dolu) vlivem opposita *shůry* (sr. dial. hlybokej, hlejbka m. hluboký, hloubka podle opposita vysoký, výška). Gebauer v Hist. ml. I, 257 soudí, že tvar s *y* povstal analogií podle příslovcí *česky, německy* atp. a příslovečného instrum. *hlady;* tyto tvary měly vedle sebe tvary se stejným významem zakončené na *u:* po česku, z hladu, a tím byl dán základ ke kontaminaci, jež vytvořila tvary *zmlady* (m. zmlada), *spředy* (m. zpředu) a také *zdůly* (m. zdolu). Psaní *zdůli* je omyl, vzniklý asi podle příslovcí zvíci, zšíři, zdéli, která jsou docela jiného původu. O příslovci zdůly psala NŘ. již v VII, 222.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.